

УДК 821.161.2

Назарук Вікторія

ПЕРЕПЛЕТЕННЯ РЕНЕСАНСНИХ ТА БАРОКОВИХ МОТИВІВ В РЕЛІГІЙНІЙ ПОЕТИЦІ ПРОСВІТНИКІВ ОСТРОЗЬКОГО КОЛА

У статті проаналізовано специфіку взаємодії ренесансних та барокових елементів у доробкові представників острозького поетичного кола кінця XVI – поч. XVII ст.

Ключові слова: *ренесанс, бароко, острозьке поетичне коло.*

В статтє проанализирована специфика взаимодействия элементов ренессанса и барокко в творчестве представителей острожского поэтического круга конца XVI – нач. XVII в.

Ключевые слова: *ренессанс, барокко, острожский поэтический круг.*

The article is devoted to the analysis of interaction some elements of of the Baroque aesthetics and the Renaissance aesthetics in poetry XVI-XVII centuries.

Keywords: *Renaissance, Baroque, poets from Ostrog.*

Період кінця XVI – поч. XVII ст. науковці часто називають переломним у аспекті витворення нової світоглядної системи, базованої на звеличенні національних елементів – уславленні рідного краю, його звитяжців. У тогочасних літературних пам'ятках виразно відчитується тематика любові до рідної землі, необхідності збереження традицій, інтелектуальних та матеріальних надбань, ідеї спадковості та єдності поколінь. Особливого звучання набуває проблема здобування належного рівня освіти, що у тогочасному суспільстві має виразний громадсько-політичний підтекст.

Складною та водночас цікавою для потрактування постає проблема визначення чітких стильових орієнтирів, які б дозволяли узагальнити певну творчу манеру митців цього періоду.

У літературі XVI-XVII ст. подеколи знаходить своє відображення проблематика періоду Ренесансу, яка у свою чергу чимало перейняла від середньовіччя. Визначається така художня поетична тематика, яка відображає загострення інтересу до життя індивідуальної людини. "Поряд із метафізичними – релігійно-філософськими, молитовно-медитаційними, церковно-обрядовими й релігійно-звичаєвими віршами енергійно виявляють свою життєздатність вірші світські" [5, с.13]

Митці пропонують нові форми та горизонти для поетичного охудожнення явищ реальності. Поетична сфера не обмежується суто реалізацією естетичної функції, переймаючи на себе роль посередника від творця до реципієнта. Структурно це знаходить відображення у появі самостійних поетичних родів – лірики та епосу. Найпомітніше окремі ознаки їх виокремлюються у поетичних доробках поетів острозького кола періоду XVII ст. У цей час, як стверджує В. Крекотень, особливой популярності набуває гумор, зокрема у бурлескних формах. Поети часто звертаються до епіграматики, афористичного вірша, а також елегії й пісні соціально-політичного та індивідуально-побутового змісту.

Щодо афористичного вірша, то це поняття вперше зустрічаємо у вступній статті Василя Яременка до "Антології української поезії XVII ст." [1, с.12]. Одним із перших майстрів слов'янського афористичного вірша в історії української літератури В.Яременко називає поета острозького осередку XVII ст. Віталія.

На рівні ідейності прикметними у поетичних доробках того часу є героїко-стоїчний пафос, потяг авторів до поєднання гуманістичної концепції людини із просвітницькими ідеями розуму.

Дослідник С. Кримський акцентує на моментів героїзації літературних персонажів. Вказана риса бере свої витоки від античності, де возвеличення було програмною вимогою і свідченням інтелектуальності автора. Дослідник наголошує, що ця ознака найрельєфніше втілилася у елементах барокового стилю [8, с.102].

Марія Кашуба у матеріалі "Філософське підґрунтя українського бароко" стверджує, що бароко в Україні значною мірою опиралося на ренесансні тенденції. Звідси орієнтація на мен-

торство у літературі, пропагування ідей важливості пізнання природи, праведного земного життя, усвідомлення ролі наук у житті людини [8, с.82].

Підтримує цю думку і В.Горський, який вважає, що раннє бароко реалізує взаємодію ренесансних та реформаційних ідей з ідеями раннього Просвітництва [3, с.65].

Загалом сучасні українські дослідники, як наприклад, М. Грицай, Л.Софронова, Д. Наливайко звертають увагу на часто кардинальну відмінність українського бароко від європейського, називаючи перше доволі герметичним явищем, яке виявлялося лише фрагментарно за використання письменниками загальнозрозумілих запозичених образів. Між тим, зважаючи на об'єктивні історичні реалії названого періоду, літературний процес зазнавав зовнішніх впливів. Чимало письменних людей того часу здобували освіту за кордоном, знайомлячись там із кращими зразками європейської культури. Повертаючись на батьківщину, вони привозили із собою твори, які будучи перекладеними чи переспіваними на слов'янський манір ставали невід'ємною частиною місцевого літературного процесу. Під час такої взаємодії твори часто насичувалися місцевим колоритом, образи переосмислювалися, деталі замінювалися або навіть втрачалися. Зв'язок із витоками міг загубитися. Так у системі образів виникають порівняння слов'янських можновладців із грецькими богами, персонажами західноєвропейських повістей та легенд.

Небезпідставно називають бароко епохою перелому орієнтирів, переосмислення цінностей, часом постійного пошуку себе зовні.

Теоретики літератури часто зловживають прийомами “порівнювання бароко в Україні до європейських зразків”, що не є правомірним, адже відкидається національна специфіка, яка між тим помітна виражена. Довгий час побутувала думка В. Перетца, що українське бароко цілковито перейняло манеру із польської літератури. Проте, аналізуючи стиль творів періоду кінця XVI – початку XVII століття не можна однозначно стверджувати прийом міжкультурного наслідування. Існує теза про спорідненість ранньобарокового стилю із давньоруською риторичною манерою. У свою чергу риторичний стиль бере витоки від візантійської літератури, яка мала зв'язок із античністю.

Дмитро Наливайко наводить тезу: “Бароко було наднаціональним стилем... Бароко католицького Півдня істотно відрізняється від бароко протестантської півночі, але найбільшою своєрідністю відзначається бароко православного Сходу, зокрема українське...” [8, с.64]

Володимир Кречотень у своїх дослідженнях наголошував, що українське бароко позначене ренесансною тенденцією, яка у рамках релігійного світогляду дозволяла опиратися на авторитет науки та підносити роль знання.

Українському літературному бароко притаманні: антиномічність сприйняття і відображення світу, почуттєва та інтелектуальна напруженість, поєднання аскетичних закликів з гедонізмом, рафінованості з брутальністю, абстрактної символіки з натуралістичністю в трактовці деталей, динамічність, афектованість, театральність, феєричність, ілюзійонізм”, – зазначає Володимир Кречотень [4, с.14]

Аналізуючи визначені тексти представників острозького кола, зауважимо, що незважаючи на типову манеру віршування, кожен інший автор віддає перевагу специфічним підходам до манери творчого вислову.

Приміром такими поетичними текстами М.Смотрицького, як “Епіграма на герб [дому князів Острозьких]”, “На старожитній клейноді їх милостей княжат Огинських і їх милостей панів Воловичов”, “На старожитній клейноді їх милостей княжат Соломирицьких”, “На старожитній клейноді їх милості панов Ходкевичов”, “Лямент...на...жалосное представлення... Леонтія Карповича” [7] притаманний певний аристократизм, орієнтація на шляхетські кола. Така манера поетичного письма балансує між ренесансними та бароковими віяннями. Хоча загалом поетичний доробок Мелетія Смотрицького не можна назвати значним, проте він заслуговує на увагу в аспекті відстеження специфіки модифікування ренесансних ідей та їх постову проекцію на барокову естетику.

Тексти іншого представника острозького кола – Даміана Наливайка, – дають підстави говорити про нього як про поета вузького діапазону, цілком елітарного, вживаючи сучасну лексику “герметичного”, у межах доробку якого простежуються елементи становлення барокової стилістики. Зокрема, це ви-

явилося у звернення Д. Наливайком до читача навченого, мудрого, вибраного, який звик до роздумів, виваженого життєвого укладу.

Даміан Наливайко трактує призначення поезії як поживи для розуму, розкриття таємниць, що мало відбуватися при духовному спілкуванні розумного (освіченого) автора й не менш розумного (освіченого) читача.

Іншою особливістю його творчої манери проповідування ідеї наповнення людського життя діяльністю. Ця теза прослідковується у поезії “Про час”:

*Часе неокуплений, часе мій безцінний,
Надто у скупі вагу даний для людини.
Од морського корабля ти хуткіш провадиш,
Не спочинувши ніде, хвильки не забавиш.
Як, буває, в кораблі сядуть чи лягають,
Хоч і з місця не зійдуть – в русі пробують [1].*

Бароко таким чином поєднувало світські і духовні життєві начала, “поети хилилися в той чи інший бік, через що в рукописних збірках набожний вірш міг стояти поруч із студним кантом, а світська пісня перероблялася у релігійну” [7; с.11].

У доробку іншого представника острозького поетичного кола Віталія ліричний персонаж морально-дидактичних сентенцій найперше переймається не героїкою подвигу звиязця, а принципами життєвого укладу звичайної людини, не наділеної визначними повноваженнями.

Загалом творчість Віталія – це дидактичні вірші етичного плану, емоційні повчання, акумульовані у книзі “Діоптра”. Ліричний герой віршованого циклу автора – мудра, розсудлива людина, яка має належний життєвий досвід. Тому християнські заповіді добра, любові, терпимості для нього – сутність самого життя. З погляду сучасного філософського наповнення поезій такого плану можна говорити про відверті мінуси таких поетичних настанов. Домінування таких мотивів можна означити як вплив ренесансу.

*Коли ворог встигає у твоїм гонінні,
Ти-бо, брате, устигай у своїм терпінні [1]*

Своєрідним ідеалом для ренесансної гуманістичної етики була людина-громадянин, яка підпорядковує особисті інтереси громадським, служить батьківщині, прагне особистого самоутвердження.

Вітчизняні гуманісти XV – поч. XVII ст. так само вважали, що найкраще прислугується батьківщині людина активна, людина, що має авторитет і високе становище у суспільстві, навіть титули, добуті самотужки, завдяки власним заслугам і зусиллям [4, с.85].

Людина XVI- XVII ст. жила в очікуванні остаточного прояснення людського розуму. Закономірно, що художня атмосфера цього часу пройнята душевним трепетом і бажанням дати відповіді на вічні питання життя.

Перехрещення різних культурних, соціальних, ментальних аспектів створювало ситуацію, коли “на одному відрізкові часу треба вирішувати завдання, що визначали зміст кількох періодів “нормального” розвитку культури” [2, с.20]. Тому закономірно, що у доробкові поетів острозького кола знаходимо риси різних стильових напрямів.

На думку Валерії Нічик, в історії української літератури важко чітко окреслити ту чи іншу стильову тенденцію. І зумовлено це уже названим паралелізмом Сходу та Заходу. “Ні схоластики, ні Відродження, ні Реформації в чистому вигляді в нас не існувало...З огляду на прискорений інтелектуальний розвиток ..., явища, характерні для кожного з цих етапів, ніби співіснували в часі, вони перепліталися, просякаючи одне одне й нашаровуючись одне на одне”... [6, с.274-275].

Така думка слушна, якщо проаналізувати смислові горизонти Відродження, Реформації чи того ж бароко на українському ґрунті. Більшість вітчизняних учених, що аналізували період розвитку української літератури XVI – XVIII століть, характеризуючи прикметні риси стилів так чи інакше зводять їх до типових, незалежно від описуваного напрямку.

Список використаних джерел:

1. Антологія української поезії XVII ст. / Упорядник В.В. Яременко. – К.: Рад.письменник, 1988.
2. Бабич С. Творчість Мелетія Смотрицького у контексті раннього українського бароко. Монографія [у надзаг.: Львівська ме-

дієвістика. – Вип.2] / За редакцією проф. Богдани Криси. – Львів: Свічадо, 2008.

3. Горский В. Историко-философское истолкование текстов. – К., 1998.

4. Кречотень В. І. Українська книжна поезія кінця XVI – початку XVII ст. – К., 1987.

5. Микитась В. Українська література XIV- XVII ст. – К., 1988.

6. Нічик В. М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї в Україні. – К., 1991.

7. Українська література XVII ст.: Синкрет. писемність. Поезія. Дораматургія. Белетристика / Упоряд., приміт. і вступ. Стаття В.І.Кречотня; Ред. тому О.В. Мишанич. – К.: Наук. Думка, 1987.

8. Українське бароко. Авт.колектив: В.Кречотень, Л.Ушкалов, С.Кримський, М.Кашуба, М.Сулима та ін. – К.: 2004.